

ТРУДОВЕ ПРАВО

УДК 349.2

Боева О. С.,
кандидат юридичних наук, суддя
господарського суду Запорізької області

ДО ПИТАННЯ УСУНЕННЯ НЕГАТИВНИХ НАСЛІДКІВ НЕПРАВИЛЬНОГО ВИЗНАЧЕННЯ СУДОВОЇ ЮРИСДИКЦІЇ ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ ТРУДОВИХ СПОРІВ У ПОРЯДКУ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

ON THE ISSUE OF ELIMINATION OF NEGATIVE CONSEQUENCES OF THE INCORRECT JUDICIAL JURISDICTION DEFINITION IN LABOR DISPUTES IN ORDER OF CIVIL PROCEEDINGS

Статтю присвячено питанням визначення судової юрисдикції під час захисту трудових прав. Наголошено на тому, що неправильне визначення судової юрисдикції призводить до негативних наслідків у вигляді скасування судових рішень під час апеляційного чи касаційного перегляду – з закриттям провадження у справі, що є порушенням прав позивача та унеможливує розгляд трудового спору у строки, передбачені процесуальним законодавством. Із метою вдосконалення процесу судового захисту трудових прав та підвищення його ефективності запропоновано внесення відповідних доповнень до Цивільного процесуального кодексу України.

Ключові слова: трудові права, трудовий спір, судовий захист, судова юрисдикція.

Статья посвящена вопросам определения судебной юрисдикции при защите трудовых прав. Отмечено, что неправильное определение судебной юрисдикции приводит к негативным последствиям в виде отмены судебных решений при апелляционном или кассационном пересмотре – с закрытием производства по делу, что является нарушением прав истца и делает невозможным рассмотрение трудового спора в сроки, предусмотренные процессуальным законодательством. С целью усовершенствования процесса судебной защиты трудовых прав и повышения его эффективности предложено внесение соответствующих дополнений в Гражданский процессуальный кодекс Украины.

Ключевые слова: трудовые права, трудовой спор, судебная защита, судебная юрисдикция.

Article is devoted to determining the judicial jurisdiction in protection of labor rights. It was emphasized that the incorrect definition of judicial jurisdiction leads to negative consequences in the form of cancellation of court decisions at the appellate or cassation hearings – with the closure of the proceedings in case which is violation of the rights of the suppliant and prevents consideration of a labor dispute in terms provided by the procedural legislation. To improve the process of judicial protection of labor rights and improve its efficiency, it was offered to make appropriate amendments to the Civil Procedural Code of Ukraine.

Key words: labor rights, labor dispute, judicial protection, court jurisdiction.

Частиною 1 статті 8 Конституції України встановлено, що в Україні визнається і діє принцип верховенства права, а згідно з частиною 3 цієї статті звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини та громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується. Згідно з частиною 1 статті 55 Конституції України права і свободи людини та громадянина захищаються судом [1].

Одним із найважливіших, життєво необхідним та конституційно закріпленим є право кожного на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працюю, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується, а тому питання захисту трудових прав посідають важливе місце в системі захисту прав і свобод людини.

За роки незалежності в нашій державі в основному сформувалася система захисту трудових прав, складниками якої визнаються: самозахист працівника в разі порушення його трудових прав; позасудове вирішення трудових конфліктів, спорів

(колективних та індивідуальних); судовий захист порушених трудових прав та інтересів.

До теперішнього часу в трудовому законодавстві України відсутній спеціальний процесуальний інститут щодо врегулювання питань, пов'язаних з реалізацією права на судовий захист, зокрема, це стосується неоднозначності та нечіткості критеріїв визначення судової юрисдикції під час розгляду трудових спорів.

Помилки під час визначення юрисдикції суду приводять до скасування судових рішень під час апеляційного чи касаційного перегляду – з закриттям провадження у справі. Це є негативним явищем, оскільки порушуються права позивача, який вимушений знову звертатися за правовою допомогою, скласти та подавати до суду належної юрисдикції нову позовну заяву. Строки розгляду трудового спору за таких обставин фактично виходять за межі розумного, а в разі спору з приводу поновлення на роботі – суперечать вимогам частини 1 статті 157 ЦПК України, якою передбачено, що такі справи мають бути розглянуті судом протягом одного місяця.

Отже, мета дослідження полягає в розкритті сутності неправильного визначення судової юрисдикції під час розгляду трудових спорів, формулюванні пропозицій щодо вдосконалення чинного цивільного законодавства з метою усунення негативних наслідків неправильного визначення судової юрисдикції та підвищенні ефективності судового захисту права особи на працю.

Наукові дослідження щодо визначення та розмежування судової юрисдикції під час розгляду трудових спорів, конфліктів не мали характеру всебічних та фундаментальних. Загальні питання визначення та розмежування судової юрисдикції розкривалися в наукових дослідженнях таких науковців, як В.Ф. Бойко, С.В. Глущенко, Т.І. Дузінкевич, П.Ф. Єлисейкін, М.І. Козюбра, О.В. Лемак, Н.Н. Полянський, В.В. Сердюк, М.І. Смокович, Д.М. Шадура, З.І. Шевчук, С.П. Штелик та ін.

Певні аспекти визначення або розмежування юрисдикції судів у сфері захисту трудових прав висвітлювалися в працях відомих теоретиків в галузі трудового права: Н.Б. Болотіної, В.С. Венедиктова, С.В. Венедиктова, Г.С. Гончарової, В.В. Жернакова, І.В. Зуба, М.І. Іншина, І.П. Лаврінчука, В.В. Лазора, Л.І. Лазор, П.Д. Пилипенка, С.М. Прилипка, В.І. Прокopenка, О.І. Процевського, В.Г. Ротаня, П.М. Рабiновича, Н.М. Хуторян, Г.І. Чанишевої, В.І. Щербини, О.М. Ярошенка та в дисертаційних дослідженнях І.В. Дашутіна, В.О. Кабанця, І.В. Лагутіної, В.Ю. Поплавського, І.Ф. Шелеп, О.В. Яснолобова та ін.

Прийняття Верховною Радою України довгоочікуваних змін до Розділу VIII «Правосуддя» Конституції України та Закону України «Про судоустрій та статус суддів» від 2 лютого 2016 року сприяє подальшому розвитку України – демократичної правової держави, яка визнає міжнародні стандарти щодо захисту основоположних прав і свобод людини, у тому числі трудових прав, та свідчить про здійснення в Україні судової реформи, яка спрямована підняти всю систему правосуддя до європейського рівня.

Протягом всіх років незалежності в Україні основними принципами побудови системи судоустрою були принципи територіальності і спеціалізації, що встановлено на конституційному рівні. Вказані принципи було також закріплено в статті 18 Закону України «Про судоустрій України» від 7 лютого 2002 року [2].

У подальшому на законодавчому рівні до цих принципів додався принцип інстанційності. Так, у статті 17 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 року зазначалося, що система судів загальної юрисдикції відповідно до Конституції України будується за принципами територіальності, спеціалізації та інстанційності [3].

Загальноприйнятим є визначення юрисдикції (не тільки судової, але й юрисдикції певних органів) як діяльності щодо встановлення правомірності окремих дій, правової оцінки певної поведінки окремих осіб, вирішення правових суперечок, конфліктів тощо, а також наявність повноважень щодо здійснення подібної діяльності. Також існують визна-

чення «юрисдикції» як повноважень судового або адміністративного органу з правової оцінки конкретних фактів, у тому числі із вирішення спорів та із застосування передбачених законом санкцій [4, с. 1575]; як правомочності проводити суд, вирішувати правові питання [5, с. 903]; як компетенції судових органів щодо розгляду цивільних, кримінальних та інших справ; як кола справ, які певний суд має право розглядати і вирішувати [6, с. 523].

Термін «юрисдикція» закріплений на конституційному рівні, оскільки частиною 2 статті 124 Конституції України проголошено: «Юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі». Сьогодні з урахуванням останніх змін закріплення основ судоустрою та повноважень судів визначені в частині 3 статті 124 Конституції України: «Юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення. У передбачених законом випадках суди розглядають також інші справи» [1].

Конституційним Судом України ця правова норма була неодноразово витлумачена – в рішеннях Конституційного Суду України № 9-зп від 25 грудня 1997 року; № 8-рп/2002 від 7 травня 2002 року; № 15-рп/2002 від 9 липня 2002 року; № 3-рп/2012 від 25 січня 2012 року.

З урахуванням мети дослідження важливими є висновок Конституційного Суду України: «Частину другу статті 124 Конституції України необхідно розуміти так, що юрисдикція судів, тобто їх повноваження вирішувати спори про право та інші правові питання, поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі» [7], а також такий висновок: «Положення про поширення юрисдикції судів на всі правовідносини, що виникають у державі, означає, що до юрисдикції Конституційного Суду України та судів загальної юрисдикції належить, відповідно до їх повноважень, вирішення питань, що мають правовий характер, зокрема тих, які виникають у зв'язку з призначенням чи звільненням певних посадових осіб Президентом України або Верховною Радою України (частина друга статті 124)» [8].

Таким чином, судовий захист прав людини (у тому числі трудових) варто розглядати не тільки в межах вирішення спорів про право, але й як вирішення інших правових питань, виникнення яких ймовірне.

У нашій державі правосуддя за спеціалізацією здійснюється протягом всього періоду незалежності, але натеper все ж такі існують проблемні питання щодо правильного визначення та розмежування судової юрисдикції як сторонами судового процесу, так і суддями, про що свідчить судова практика та результати перегляду судових рішень судами апеляційної і касаційної інстанцій.

У разі неправильного (помилкового) визначення юрисдикції судом першої інстанції під час подальшого перегляду судового рішення в апеляційному або касаційному провадженні рішення суду першої інстанції підлягає скасуванню із закриттям провадження у справі. Це тягне за собою негативні

наслідки, оскільки сторона повинна знову звертатися до іншого суду, має місце нерозв'язання спору в розумний строк, що є порушенням гарантованого статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод права кожного на справедливий і публічний розгляд його справи впродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом [9]. При цьому посилення: «...судом, встановленим законом» означає, що це той суд, який володіє певними повноваженнями щодо розгляду конкретної справи, тобто має належну юрисдикцію.

Правильне визначення судової юрисдикції щодо справ із трудових спорів сприяє реалізації принципу доступності до суду та розгляду трудових спорів у розумні строки, що може бути оцінено як один із заходів підвищення ефективності судового захисту.

У галузі трудового права питання щодо встановлення правомірності дій працівника чи роботодавця, надання правової оцінки поведінки учасників трудових відносин, визнання юридичних фактів, вирішення правових суперечок, конфліктів, спорів тощо підпадають під дію різних юрисдикційних органів, зокрема, це можуть бути і адміністрація підприємства, і комісія по трудових спорах, і відповідні компетентні органи для вирішення колективних трудових конфліктів – примирні комісії, третейський арбітраж тощо. Згідно з тематикою дослідження в цій публікації приділяється увага лише судовій юрисдикції у сфері захисту трудових прав та актуальним питанням її визначення. У сфері правосуддя судова юрисдикція має розглядатися як сукупність повноважень судів щодо розгляду і вирішення певного кола справ у визначеній законом процесуальній формі.

Спеціалізація судів фактично є розподіленням юрисдикції судів між судами та має спрямовуватися на спрощення і полегшення здійснення судового захисту прав людей, наразі – трудових справ, тому розмежування судової юрисдикції поміж судами має бути зрозумілим не тільки фахівцям, але й будь-якій особі, що має намір захистити свої права або інтереси в суді.

Правосуддя в нашій державі здійснюється у відповідних процесуальних формах судового процесу (судочинства), що на належному рівні забезпечує на практиці втілення конституційного права на судовий захист, а кожна з юрисдикцій підпорядкована відповідним процесуальним нормам, закріпленим у Кримінальному процесуальному кодексі України [10], Цивільному процесуальному кодексі України [11], Господарському процесуальному кодексі України [12] та Кодексі адміністративного судочинства України [13] (надалі по тексту – КПК України, ЦПК України, ГПК України та КАС України відповідно).

Відповідними статтями зазначених Кодексів визначено юрисдикцію судів із розгляду певних справ, а спеціалізація судів – це принцип судострою, закріплений на Конституційному рівні.

Варто ще раз наголосити, що саме під час розгляду трудових спорів частіше можливе помилкове визначення судової юрисдикції, оскільки трудові спори відповідно до предмета відносин (або пред-

мета спору), характеру відносин, суб'єктного складу, характеру відносин можуть розглядатися як у порядку ЦПК України, так і в порядку КАС України та ГПК України, тоді як інші спори розглядаються у більш обмеженій процесуальній формі судочинства – у порядку ЦПК України чи КАС України, або лише в межах однієї чітко визначеної законодавцем юрисдикції.

У цій статті розглянемо питання, пов'язані з наслідками розгляду трудових спорів у разі неправильного (або помилкового) визначення судової юрисдикції під час розгляду таких справ у порядку цивільного судочинства. Так, Глава 2 ЦПК України має назву «Цивільна юрисдикція» і в цій главі розміщено статтю 15, яка має назву «Компетенція судів щодо розгляду цивільних справ». Зокрема, пунктом 1 частини 1 статті 15 ЦПК України визначено, що суди розглядають у порядку цивільного судочинства справи щодо захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, що виникають із цивільних, житлових, земельних, сімейних, трудових відносин [11].

Зрозуміло, що питання стосовно того, чи має трудовий спір вирішуватися в порядку цивільного судочинства та чи є можливість відкрити провадження за таким спором, вирішується судом на стадії пред'явлення позовної заяви, а в разі якщо заява не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства, суд відмовляє у відкритті провадження в справі – як-то вказано у пункті 1 частини 2 статті 122 ЦПК України.

За неправильного (помилкового) визначення судової юрисдикції в разі вирішення спору в суді першої інстанції це приводить до застосування судом вимог пункту 1 частини 1 статті 205 ЦПК України – суд зобов'язаний своєю ухвалою закрити провадження у справі, якщо справа не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства, що є певним порушенням прав позивача, а в деяких випадках і прав відповідача.

Проте із судової практики вбачається, що непоодинокі випадки, коли питання правильності визначення судової юрисдикції під час розгляду трудових спорів виникає лише на стадії апеляційного або касаційного перегляду судових рішень. Наслідки ж – у вигляді скасування рішень із підстав помилкового визначення судової юрисдикції та закриття провадження у справі – на цих стадіях мають більш виражений негативний характер через те, що втрачено багато часу під час розгляду таких справ, а результат відсутній, що є прямим порушенням права кожного на справедливий і публічний розгляд його справи впродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, та створює передумови для звернення до Європейського Суду з прав людини.

Сьогодні має місце слушний момент на законодавчому рівні позбутися таких наслідків, оскільки невдовзі законодавцем мають вноситися зміни до чинного ЦПК України, або розроблятися новий кодекс. Це зумовлено тим, що 30 вересня 2016 року

набрали чинності Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 року [14] та Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року [15].

Згідно з Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 року стаття 124 Конституції України має нову редакцію, зокрема, нею визначено, що правосуддя в Україні здійснюють виключно суди. Юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення. У передбачених законом випадках суди розглядають також інші справи.

Стаття 125 Конституції України також викладена в новій редакції: «Судоустрій в Україні будується за принципами територіальності та спеціалізації і визначається законом. Суд утворюється, реорганізовується і ліквідується законом, проект якого вносить до Верховної Ради України Президент України після консультацій з Вищою радою правосуддя. Верховний Суд є найвищим судом у системі судоустрою України. Відповідно до закону можуть діяти вищі спеціалізовані суди. З метою захисту прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин діють адміністративні суди. Створення надзвичайних та особливих судів не допускається [14].

У преамбулі Закону України «Про судоустрій та статус суддів» від 2 червня 2016 року зазначено: «Цей Закон визначає організацію судової влади та здійснення правосуддя в Україні, що функціонує на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів і забезпечує право кожного на справедливий суд», а в частинах 1–2 статті 17 цього Закону вказано, що судоустрій будується за принципами територіальності, спеціалізації та інстанційності. Найвищим судом у системі судоустрою є Верховний Суд. Частиною 3 статті 17 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» встановлено, що систему судоустрою складають місцеві суди, апеляційні суди, Верховний Суд [15].

Тобто Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ, Вищий господарський суд України, Вищий адміністративний суд України, які діяли як суди касаційної інстанції, натепер у системі судоустрою відсутні, а повноваженнями касаційної інстанції наділено Верховний Суд України.

Зі змісту частин 4–6 Розділу XII «Прикінцевих та перехідних положень» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року вбачається, що протягом шести місяців із дня набрання чинності цим Законом (тобто після 30 березня 2017 року) має запрацювати Верховний Суд України у складі, визначеному цим Законом та в якості суду касаційної інстанції. До цього часу та до набрання чинності відповідним процесуальним законодавством, що регулює порядок розгляду справ Верховним Судом у складі, визначеному цим Законом, Верховний Суд України, Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ, Вищий господарський суд України, Вищий адміністративний суд України діють у межах їх повно-

важень, визначених процесуальним законом (тобто відповідно до норм ЦПК України, ГПК України та КАС України, які є чинними на час цього дослідження) [15].

Наразі, враховуючи об'єктивно наявні політично-правові тенденції в роботі законодавчої гілки влади, навряд чи можлива розробка та прийняття нових процесуальних кодексів, а тому на цьому етапі більш актуальним є вирішення питання про внесення змін та доповнень до наявного процесуального законодавства.

Із метою усунення негативних наслідків апеляційного та касаційного перегляду судових рішень у справах із трудових спорів у вигляді скасування судових рішень із закриттям провадження у справі в разі помилкового визначення судової юрисдикції було б доцільним внести відповідні доповнення до ЦПК України. Такі доповнення органічно впливають із позиції автора стосовно того, що в разі помилкового визначення судової юрисдикції під час розгляду трудових спорів закриття провадження в справі має відбуватися лише в судах першої інстанції – до ухвалення судового рішення по суті заявлених позовних вимог. У випадку вирішення трудового спору судом першої інстанції (за умов неправильного визначення судової юрисдикції) для більш ефективного судового захисту трудових прав з метою уникнення невинуватих та невинуватих для позивача дій, пов'язаних із подачею нового позову до належного суду, є необхідність внесення доповнень до статей 307, 310 Глави 1 Розділу V «Апеляційне провадження» та до статей 336, 340 Глави 2 Розділу V «Касаційне провадження» ЦПК України [11].

Отже, пропонується таке:

1. Доповнити частину 1 статті 307 ЦПК України пунктом 5: «Постановити ухвалу про скасування рішення суду першої інстанції в справі з трудового спору, який вирішено з помилковим визначенням судової юрисдикції та направити справу до належного суду».

2. Статтю 310 ЦПК України доповнити частиною 3 в такій редакції: «Рішення, постановлене судом першої інстанції в справі з трудового спору, не може бути скасоване із закриттям провадження у справі лише з тих підстав, що справа не повинна була розглядатися в порядку цивільного судочинства».

3. Доповнити частину 1 статті 336 ЦПК України пунктом 5: «Постановити ухвалу про скасування рішення, ухваленого судом першої інстанції та рішення (або ухвали) суду апеляційної інстанції в справі з трудового спору, який вирішено з помилковим визначенням судової юрисдикції, та направити справу до належного суду відповідної інстанції».

4. Статтю 340 ЦПК України доповнити частиною 3 такого змісту: «Рішення, постановлене судом першої інстанції та рішення (або ухвала) суду апеляційної інстанції, якими вирішено трудовий спір, не можуть бути скасовані з закриттям провадження в справі лише з тих підстав, що справа не повинна була розглядатися в порядку цивільного судочинства».

Такі доповнення сприятимуть підвищенню ефективності судового захисту трудових прав не тільки з огляду на те, що позивачу непотрібно буде вдруге звертатися за правовою допомогою, скласти нову позовну заяву, але й з позиції підвищення якості

судового розгляду справи, оскільки суд, до якого направлено справу після апеляційного або касаційного перегляду, не буде витратити додаткові строки на витребування письмових доказів у справі, бо такі докази повинні бути в матеріалах справи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України // Відомості Верховної ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Про судоустрій України : Закон України від 7 лютого 2002 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 27–28. – Ст. 180.
3. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 7 липня 2010 р. № 2453-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 41–42, № 43, № 44–45. – Ст. 529.
4. Советский энциклопедический словарь / под ред. А.М. Прохорова. – М., 1987. – 1577 с.
5. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка / С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова. – М., 1996. – 910 с.
6. Гіжевський В.К. Популярна юридична енциклопедія / В.К. Гіжевський, В.В. Головченко, В.С. Ковальський та ін. – Київ, 2002. – 524 с.
7. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадян Проценко Раїси Миколаївни, Ярошенко Поліни Петрівни та інших громадян щодо офіційного тлумачення ст. ст. 55, 64, 124 Конституції України (справа за зверненнями жителів міста Жовті Води) № 9–зп від 25 грудня 1997 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-97>.
8. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положень частин другої, третьої статті 124 Конституції України (справа щодо підвідомчості актів про призначення або звільнення посадових осіб) від 7 травня 2002 р. № 1-1/2002 № 8-рп/2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-02>.
9. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Міжнародний документ від 4 листопада 1950 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
10. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9–10, № 11–12, № 13. – Ст. 88.
11. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40–41, № 42. – Ст. 492.
12. Господарський процесуальний кодекс України від 6 листопада 1991 р. № 1798-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 6. – Ст. 56.
13. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 р. № 2747-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 35–36, № 37. – Ст. 446.
14. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 2 червня 2016 р. // Голос України. – 2016. – № 118 від 29 червня 2016 р.
15. Про судоустрій та статус суддів : Закон України від 2 червня 2016 р. // Голос України. – 2016. – № 132–133 від 16 липня 2016 р.